

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

ХАУСТОВА МАРИНА ГЕННАДІЇВНА

кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України
ORCID 0000-0002-8264-0646

УДК 340.01

DOI 10.37772/2518-1718-2022-3(39)-1

ВПЛИВ Е-ДЕМОКРАТІЇ НА СУСПІЛЬНИЙ РОЗВИТОК В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНИЙ ПІДХІД

У статті розкрито особливості запровадження е-демократії в Україні, висвітлено основні інструменти діяльності та наведено кращі практики функціонування. Показано сприйняття та готовність суспільства до переходу на е-платформу. Для досягнення поставленої в роботі мети були використані такі загальнотеоретичні методи дослідження, як аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння для визначення змісту й складових поняття «е-демократія» та «е-урядування»; системний підхід для узагальнення основних методичних підходів щодо формування та сутності електронної демократії; методи позитивного і нормативного аналізу для вироблення рекомендацій з удосконалення моделі трансформації е-демократії. Та спеціальні (систематизації, абстрагування, декомпозиції) методи наукового пізнання, за допомогою яких в статті досліджено теоретичні засади цифрової економіки та здійснено критичний всебічний аналіз та систематизацію наукових і практичних підходів до трактування сутності принципів та цілей е-демократії.

Зроблений висновок, що е-демократія повинна посісти гідне місце та увійти до порядку денного радикальних політичних реформ та стати складовою державного управління, особливо на етапі сьогодення в умовах військового стану.

Дослідження проблеми е-демократії та е-урядування, та впровадження цих інститутів в Україні, ґрунтується на наявних у Раді Європи підходах щодо сутності, структури особливостей е-демократії та її запровадження. Підкреслюється, що складовими е-демократії є: електронний парламент, електронне законодавство, електронний суд, електронне посередництво, електронні вибори, електронний референдум, електронне голосування, електронні петиції, електронні кампанії, електронні опитування тощо. під терміном «електронна демократія» розуміється така політична система, в якій ІКТ використовуються для забезпечення виконання основних функцій демократичного процесу, зокрема: вільного доступу до суспільно важливої інформації, свободи слова, участі в публічному управлінні (як шляхом вільного обговорення, так й участі у виборах, референдумах тощо).

Ключові слова: е-демократія, інформаційне суспільство, стратегія, урядування, громадянське суспільство.

Постановка проблеми. Актуальність вивчення проблематики електронної демократії (е-демократії) в системі підготовки державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування обумовлена, насамперед, внутрішніми потребами та зовнішніми викликами. По-перше, стрімкий розвиток сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), їх широке запровадження не тільки в економіці, а й у суспільно-політичному житті, різко змінюють як структуру, так і сутність публічних комунікацій. У політичній практиці зазначена епоха отримала на-

зву «інформаційної», а суспільство – «інформаційного». По-друге, достатньо широко елементи е-демократії запроваджуються не тільки у розвинених країнах – ця сфера визначена пріоритетною авторитетними міжнародними організаціями. Так, проект Кодексу етики ЮНЕСКО (2011 р.) для інформаційного суспільства формулює один з етичних принципів: «Держави-члени повинні підтримувати використання Інтернету та інших ІКТ для підвищення ефективності демократії та демократичних інститутів, надаючи громадянськості можливості для корисних

публічних дискусій та участі в демократичному процесі та сприяючи забезпеченню прозорості, підзвітності, сприйнятливості, ангажованості, інклюзивності, доступності, участі, взаємодоповнюваності та соціальної згуртованості» [1].

Дослідження проблеми е-демократії та е-урядування, та впровадження цих інститутів в Україні, ґрунтується на наявних у Раді Європи підходах щодо сутності, структури особливостей е-демократії та її запровадження, які викладені у таких документах:

1. Рекомендації CM/Rec(2009) Комітету Міністрів Ради Європи країнам-членам щодо електронної демократії, ухвалені у 2009 р. (Indicatives Guides and Glossary relating to Recommendation Rec (2009) of the Committee of Ministers to member states on electronic democracy (e-democracy);

2. Пояснювальна записка до вищезазначених рекомендацій [2];

3. Посібник і словник термінів, уживаних у Рекомендаціях (Indicatives Guides and Glossary relating to Recommendation Rec (2009) 1 of the Committee of Ministers to member states on electronic democracy (e-democracy);

4. Словник технічних термінів у сфері електронної демократії (Glossary of technical terms in the field of electronic democracy) [3].

В Рекомендаціях Ради Європи щодо електронної демократії (Recommendation CM/Rec(2009) [1] визначені наступні принципи е-демократії:

1) основне завдання електронної підтримки демократії – це посилення демократії, демократичних інститутів та процесів, поширення демократичних цінностей;

2) Е-демократія повинна бути сумісна та пов'язана із традиційними процесами демократії. Кожен процес демократії (електронний чи традиційний) відіграє свою роль і не може застосовуватись як універсальний;

3) Е-демократія спирається на демократичні, гуманістичні, соціальні, етичні та культурні цінності суспільства, в якому вона запроваджується;

4) Е-демократія тісно пов'язана із «добрим урядуванням», тобто здійснення влади у електронній формі повинно спиратись на принципи результативності, ефективності, участі, прозорості, підзвітності.

5) Е-демократія повинна підтримувати та впроваджувати фундаментальні свободи, права людини, включаючи свободу доступу до інформації. Всі зацікавлені сторони е-демократії повинні включатись у демократичні процеси та отримувати вигоди від такої участі, та ін.

У вищезгаданому документі підкреслюється, що складовими е-демократії є: електронний парламент, електронне законодавство, електронний суд, електро-

не посередництво, електронні вибори, електронний референдум, електронне голосування, електронні петиції, електронні кампанії, електронні опитування тощо [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З часів античної Греції демократію гарантує лише найширша участь громадян, але професіоналізація державного управління звужує поле для такої участі. Прийняття важливих управлінських рішень одноосібно чи навіть колегіально політиками та посадовцями послаблює інтерес громадян до публічної політики, а зниження громадянської активності дозволяє посадовцям розширювати поле своїх повноважень та створює умови для зловживання владою. Таким чином, демократія без життєвого простору для її здійснення стає суто символічною, замість того, щоб бути демократією участі.

Проблеми демократії та залучення громадськості до вироблення політики засобами інформаційно-комунікаційних технологій досліджували Ч. Армстронг, Ю. Гарлан, С. Коулман, Д. Латроп, Д. Робінсон, Л. Рума, Е. Фелтен, С. Шахт, Д. Шулер та ін. Проте, перші спроби вивести політику в режим онлайн були зроблені інженерами – ентузіастами на замовлення органів влади з метою винайти альтернативу застарілій рутинній практиці. Такі експериментальні проекти, як «Е-політика» у Мінесоті (1994) та «Онлайнова демократія для громадян» у Великобританії (1996) були першими у справі розбудови соціальних мереж та створення дискусійних форумів. Деякі місцеві органи влади Скандинавських країн, Канади та Великобританії пропагували і підтримували проекти е-демократії, але більшість з них не мали законодавчого унормування та ресурсного забезпечення.

Мета статті – систематизувати поняття е-демократії та е-уряду, проаналізувати міжнародний досвід у сфері електронної демократії для запровадження в вітчизняну систему права позитивного правового досвіду у сфері регулювання демократичних процесів, задля подальшої розробки нових норм права у сфері е-демократії та е-уряду, з врахуванням необхідності формування у своїх громадян нового цілісного світогляду на основі світових тенденцій розвитку права, науки про державне управління тощо. Окреслити подальші шляхи та заходи, що є необхідними для подальшої роботи задля ефективного використання інструментів цифровізації для вдосконалення економічних, політичних та інших відносин в Україні.

Виклад основного матеріалу. Загалом, у кінці ХХ ст. демократичний та цифровий порядок денний розвивалися кожен окремо. На початку ХХІ ст. склалися сприятливі умови для синергетичного поєднання цифрового та демократичного сценаріїв суспіль-

ного розвитку. Демократія до цього періоду була продуктом свого часу, коли ефективне представництво було обмежене відокремленістю у часі та просторі. У наш час ці бар'єри долаються завдяки комунікаційним технологіям, які є асинхронними та глобальними, тому демократія може розвиватися лише за умови, якщо демократичні інституції стануть більш сприйнятливими, доступними, підзвітними та укоріненими в інформаційному просторі. Йдеться про е-демократію не як про інформатизацію адміністративних процедур, а як про силу, здатну оживити та оновити демократичний політичний процес, як про єдиний спосіб створення простору довіри та політичної взаємодії. Джей Блумлер і Стівен Коулман стверджували, що «Інтернет має «вразливий потенціал» для забезпечення демократичного простору, який є відкритим для всіх і з'єднаний зі справжніми демократичними інститутами. Простір для дискурсу та обговорення слід створити, фінансувати, пропагувати та регулювати. Утримання громадських спільнот у кібер-просторі повинно перетворитися на публічну (державну) послугу, на зразок організації чесних і справедливих виборів, утримання бібліотек чи суспільного телерадіомовлення. Простір довіри не виникне спонтанно і без зусиль» [4, с. 147].

Чарльз Армстронг відстоює думку про те, що «Інтернет змінює один фундаментальний аспект демократичних систем, що існував протягом 7 тисяч років. Ця зміна може ознаменувати початок періоду демократичних інновацій, масштаби якого будуть зіставними з античною Грецією. Ця зміна приведе до формування демократичних систем, які відзначатимуться більшою динамічністю, меншою централізованістю і вищою відповідальністю, ніж ті, які ми знаємо сьогодні; ці системи передбачатимуть можливість для людей брати участь у їхньому функціонуванні такою малою або такою великою мірою, як вони того бажають; представництво в таких системах ґрунтуватиметься на мережах особистої довіри, а не на абстрактному зв'язку з партією. Це – зростаюча демократія» [5, с. 163]

Отже, розробка та реалізація органами державної влади та особливо органами місцевого самоврядування політики е-демократії має сенс лише за умови, коли ці органи передбачатимуть, що така політика потребує використання Інтернету та інших цифрових технологій з метою розвитку та посилення демократичної практики. Якщо ж е-демократія буде лише символічною політикою, що розробляється владою з метою доведення своєї прихильності до інформаційних технологій та надання громадськості можливості просто щось сказати з політично неважливих питань, то така політика тільки дискредитуватиме демократію та можливості інформаційних технологій. Метою державної політики е-демократії має бути

забезпечення багатовекторних інтерактивних потоків комунікації, покликаних поєднувати громадян, обраних ними депутатів усіх рівнів та виконавчу гілку влади.

Ця політика має вирішувати такі завдання:

- постійно створювати нові публічні простори для політичної взаємодії та обговорення, насамперед – онлайн середовище, яке має значні переваги для сприяння ефективному спілкуванню влади та громадян, публічним дискусіям та обговоренням;

- зробити взаємодію між громадянами, парламентарями та урядом змістовною;

- створити механізми, які надавали б можливість представникам представницьких та виконавчих органів влади вчитися та оволодівати інструментами е-демократії;

- забезпечити наявність достатньої якісної онлайн інформації. Така інформація повинна бути доступною, чіткою та зрозумілою, але не надмірно великою за обсягом та складною за змістом;

- докладати якомога більше зусиль для залучення якнайширшого кола громадськості до демократичного діалогу, зокрема і тих груп, які є традиційно маргінальними, соціально знедоленими, мають обмежені можливості або позбавленими можливості висловлюватися;

- враховувати особливості економічної, територіальної, соціальної (у тому числі – гендерної) структуризації в онлайн середовищі з метою забезпечення рівного доступу до демократичного процесу в усіх сферах і для усіх громад, соціальних груп та прошарків.

Поява концепції «електронної демократії» є продовженням розвитку загальної теорії демократії. Демократія – форма організації суспільства, його державно-політичного устрою, що ґрунтується на визнанні народу джерелом влади, послідовному здійсненню принципу рівності і свободи людей, їх реальної участі в управлінні справами держави і суспільства [6, с. 26].

Існують два підходи до визначення співвідношення е-уряду та е-демократії.

Перший підхід розглядає е-демократію як частину е-уряду. Е-демократія та е-участь вважаються елементами е-уряду і трактуються як електронна реалізація узаконених демократичних шляхів або процедур прийняття рішень. Відповідно до цього підходу, вони зводяться до технологічних аспектів, а саме, до електронних виборів і електронного голосування.

Другий підхід, навпаки, розглядає е-уряд як частину електронної демократії. Е-уряд є важливим елементом е-демократії, але далеко не вичерпує її, оскільки остання включає в себе не тільки взаємодію громадян з органами державної влади, а й усю сферу

мережевої суспільної взаємодії громадян, організацій та інститутів через електронну комунікаційну систему, тобто сферу громадянського суспільства.

Тому деякі дослідники виділяють дві моделі застосування ІКТ у процесах сучасного суспільно-економічного розвитку (зокрема – розбудови інформаційного суспільства): «демократичну» (е-демократія) та «адміністративну» (е-урядування). У «демократичній» моделі (е-демократія) домінують комунікації знизу вгору, тобто громадяни певним чином впливають на функціонування держави, отримують інформацію від державних службовців, контролюють відповідність пріоритетів державної політики власним пріоритетам і на основі цього беруть участь у прийнятті політичних рішень. Навпаки, «адміністративна» модель (е-урядування) стосується відносин зверху вниз, до неї відноситься надання державних послуг та здійснення управлінської діяльності.

Традиційно дослідники значну увагу приділяють е-демократії, яка є більш яскравою науковою і політичною конструкцією. У той же час, упровадження ІКТ в адміністративні процеси в силу об'єктивних причин дає більш швидкий і вагомий результат, внаслідок чого недооцінка адміністративної складової може призвести до не цілком коректного відображення практики е-уряду в наукових теоріях і, в кінцевому результаті, до марнування потенційних переваг ІКТ для державного управління.

Ключова характеристика е-демократії – зміна форми і ступеню залучення громадян до прийняття політичних рішень. На основі узагальнення існуючих теоретичних трактувань залучення громадян у політичний процес можна зробити висновок, що позитивна оцінка максимального залучення громадян не може розглядатися як аксіома, і різні теоретичні концепції відводять різне місце участі громадян у політиці. Відповідно, аргументацію провідних міжнародних організацій на користь е-демократії, кінцевим благом в якій виступає підвищення рівня участі громадян, не можна вважати цілком переконливою. Оскільки визначення оптимального ступеню участі громадян у прийнятті політичних рішень можливе лише на ціннісному рівні, доцільно виходити з функціонального погляду на е-залучення громадян, тобто оцінювати цей процес, виходячи з його впливу на ефективність прийняття державних управлінських рішень.

Термін «електронна демократія» (electronic democracy) у вузькому змісті використовується у випадках, коли мова йде про застосування ІКТ для організації політичного процесу, застосування громадянами цих технологій для участі в конституційно передбачених діях у державному управлінні та місцевому самоврядуванні. Хоча поняття «електронна демократія» ще не отримало чіткого визначення, більшість фахівців переконані, що воно включає ви-

користання ІКТ для захисту і розвитку основних демократичних цінностей і, перш за все, розширення дистанційних форм участі громадян в процесах ухвалення державних рішень.

Зазначене повинно бути організовано так, щоб громадяни відчували свою причетність до політики і результативність особистої участі [7]. Рада Європи визначає е-демократію як використання ІКТ урядами, політичними партіями, громадянами та іншими учасниками політичних процесів на місцях, у регіонах, на національному або міжнародному рівнях з метою розширення участі громадян у процесах прийняття державних рішень. ІКТ можуть використовуватися в різних формах, а не тільки для голосування. У рамках підходів за принципом «знизу-вгору» громадяни та організації можуть використовувати їх як засоби для того, щоб їх голоси були почуті, політики та партії – для проведення кампаній, а публічні органи – для вдосконалення послуг, що надаються громадянам, шляхом впровадження електронних методів подачі звернень чи проведення консультацій. Тобто, під терміном «електронна демократія» розуміється така політична система, в якій ІКТ використовуються для забезпечення виконання основних функцій демократичного процесу, зокрема: вільного доступу до суспільно важливої інформації, свободи слова, участі в публічному управлінні (як шляхом вільного обговорення, так й участі у виборах, референдумах тощо).

Можна виділити такі основні переваги е-демократії як форми реалізації демократичних процедур:

- істотне зниження витрат на здійснення демократичних процедур;
- зниження витрат на інтерактивні форми взаємодії з громадянами, що дозволяє органам державної влади більш повно враховувати думки різних соціальних груп при прийнятті рішень;
- залучення громадян до прийняття рішень на більш ранніх стадіях і в більш тісній формі;
- залучення суспільних груп громадян з обмеженими можливостями, яким складно забезпечувати свої громадські права за «традиційними» формами демократичної участі;
- зміцнення довіри громадян до держави за рахунок іміджевих функцій нових комунікаційних каналів, створення у громадян ілюзії участі в прийнятті рішень.

Однак, необхідно відзначити і низку факторів та обставин, що обмежують реалізацію позитивного потенціалу е-демократії, зокрема:

тенденції зниження рівня політичної участі громадян, що пов'язані по-перше, з низьким рівнем довіри до публічної влади, по-друге, зі зниженням ефективності такої участі;

низький рівень партнерства між інституціями громадянського суспільства та урядом;

цифрова нерівність громадян, що обмежує можливості розвитку нових форм представництва інтересів всіх прошарків громадян;

низькі показники участі малозабезпечених в політичному житті та їх включенню в процеси державного управління.

Цілі е-демократії аналогічні цілям ефективного управління – це прозорість, підзвітність, відповідальність, включення, проведення дискусій, інклюзивність, доступність, участь, субсидіарність, довіра до демократії, демократичних інститутів та демократичних процесів, соціальне згуртування.

Упродовж останніх років в Україні на державному рівні плануються заходи щодо інтенсивного впровадження цифрових технологій в усі сфери суспільного життя. Починаючи від Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» [8], яка серед інших реформ та програм розвитку держави визначала Програму електронного урядування, у державі ухвалено низку відповідних концепцій, планів, стратегій, законів та інших нормативно-правових актів.

На сучасному політико-правовому етапі процес упровадження цифрових технологій здійснюється в контексті так званої цифрової трансформації. Організаційно цей процес підкріплено створенням Комітету з питань цифрової трансформації у складі Верховної Ради України та Міністерства цифрової трансформації на урядовому рівні. Останнє було створене урядом через реорганізацію Державного агентства з питань електронного урядування шляхом перетворення.

Цифровізація політики є наслідком глобалізації та полягає в тому, що вона кардинально змінює сучасні тренди політичних процесів, функціональне призначення політичних інститутів, суспільні інтеракції та сценарії майбутнього. Цифрові технології обумовлюють результати виборів, формують і модерують громадянську активність, впливають на зовнішній імідж держави, виступають каталізатором гібридності політичних режимів, роблять впізнаваними і легітимними публічних персон, політичні кампанії, доленосні рішення. Цифровізація політики у державах пострадянського простору набуває специфічних рис. Потреба систематизувати світовий досвід та пострадянську практику цифровізації політики як політики нового типу дозволяє зрозуміти призначення нового політичного актора/цифрового політичного суб'єкта, який змінює процеси підготовки прийняття та впровадження політичних рішень відповідно до алгоритмів формування смислів у цифровому середовищі.

Отже, в Україні електронна демократія перебуває на стадії інтенсивного становлення. Форму-

вання законодавчої бази для функціонування електронної демократії розпочалося у 2003 році, коли були прийняті закони «Про електронні документи та електронний документообіг», а також «Про електронний цифровий підпис». Передумовами для формування електронної демократії в Україні стали розширення доступу населення до Інтернету та інтенсивний розвиток ІТ-сектору. Активну участь у становленні електронної демократії в Україні бере громадянське суспільство. Стрімкий розвиток електронної демократії в Україні визнаний ООН: з 2015 року наша держава суттєво підвищила позиції у рейтингу розвитку електронної демократії та нині займає 32-ге місце.

Позитивний крок на шляху утвердження е-уряду і е-урядування – створення 4 червня 2014 р. Державного агентства з питань електронного урядування. Агентство є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується урядом і який реалізує державну політику у сферах інформатизації, е-урядування, формування і використання національних електронних інформаційних ресурсів, розвитку інформаційного суспільства. Впровадження електронних послуг відбувається за підтримки державних органів – надавачів адміністративних послуг, а також – міжнародних партнерів, серед яких – проєкт USAID/UK aid «Прозорість та підзвітність в органах державного управління та послугах/TAPAS», Програма EGAP, що фінансується Швейцарською агенцією з розвитку та співробітництва і реалізується Фондом Східна Європа та Фондом Innovabridge, Координатор проєктів ОБСЄ в Україні та інші [9].

Основні завдання агентства: реалізація державної політики у сфері інформатизації, електронного урядування, формування і використання національних електронних інформаційних ресурсів, розвитку інформаційного суспільства; внесення на розгляд уряду України пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у сфері електронного урядування.

Основні напрями діяльності агентства: інформаційна безпека, охорона навколишнього природного середовища, електронна медицина, електронна культура, наука та інновації, електронна освіта, електронна демократія, електронне урядування, електронна економіка, доступ до інформації та знань, інформаційна інфраструктура, запобігання і виявлення корупції.

У вересні 2017 р. Кабінет Міністрів України (далі – КМУ) схвалив Концепцію розвитку електронного урядування в Україні [10], яка визначила Електронне урядування як форму організації державного управління, яка сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів держав-

ної влади й органів місцевого самоврядування з використанням інформаційно- телекомунікаційних технологій для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян. В основу реалізації системи електронного урядування було покладено такі принципи: цифровий за замовчуванням; одноразове введення інформації; сумісність за замовчуванням; доступність і залучення громадян; відкритість та прозорість; довіра та безпека. Досягнення мети Концепції забезпечувалось виконанням комплексних заходів за такими напрямками, як: модернізація публічних послуг та розвиток взаємодії влади, громадян і бізнесу за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій; модернізація державного управління за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій; управління розвитком електронного урядування. Варто відзначити, що дана Концепція відрізняється від аналогічних попередніх документів вищим рівнем деталізації та комплексним характером.

Для її впровадження був ухвалений План заходів із реалізації Концепції розвитку електронного урядування в Україні [11], де визначались завдання для відповідних міністерств і відомств, терміни та форми контролю їх виконання.

У листопаді 2017 р. КМУ схвалив Концепцію розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації [11], відповідно до якої електронна демократія визначена як форма суспільних відносин, за якої громадяни й організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоврядування шляхом широкого застосування інформаційно- комунікаційних технологій у демократичних процесах.

Реалізація Концепції передбачена у два етапи на період до 2020 року. Серед заходів електронної демократії передбачено, зокрема, удосконалення механізму подання та розгляду електронних петицій; формування основ впровадження електронного голосування, а також електронного виборчого процесу, електронних референдумів і електронних плебісцитів; запровадження мережевих сервісів у сфері електронної демократії; забезпечення розвитку відкритих даних тощо. План заходів щодо реалізації Концепції розвитку електронної демократії в Україні включає завдання щодо нормативно-правового та ресурсного забезпечення розвитку електронної демократії в Україні, що покладаються на державні інституції із залученням низки громадських організацій.

Ключову роль у функціонуванні е-демократії в Україні відіграють *сайти центральних органів влади та місцевого самоврядування*, які виконують функцію інформування суспільства про діяльність органів влади, спрощують доступ громадян до відкритих даних та державних послуг. На сайті Верховної Ради

України публікуються законодавчі акти після прийняття.

Судова гілка влади представлена в Інтернеті Єдиним державним реєстром судових рішень. Практично всі центральні органи влади України мають свої сайти, багато з них представлені у соціальних мережах. Проте рівень інтерактивності веб-сторінок державних установ залишається різним. Але тільки інформування громадян за принципом «згори – вниз» недостатньо, для повноцінного функціонування електронної демократії веб-сайти органів влади мають забезпечувати ефективну взаємодію з громадянським суспільством. Перехід від одностороннього формату до справжньої комунікації між владою та суспільством нині триває.

На місцевому рівні електронна демократія представлена передусім сайтами місцевих рад, а також низкою спеціалізованих сервісів. Серед найбільш успішних прикладів – Контактний центр Києва 1551, сайт «Панель міста» Львівської міської ради, віртуальна приймальня мера в Івано-Франківську тощо. Також ефективну взаємодію між громадянами та місцевою владою забезпечує портал «Відкрите місто», до якого підключені вже 101 місто в Україні.

До найважливіших інструментів електронної демократії в Україні належать *електронні петиції*. Законодавчим підґрунтям для їх запровадження стало внесення у 2015 році до Закону України «Про звернення громадян» змін, що стосувалися електронного звернення та електронних петицій. Першою серед державних установ України сервіс електронних петицій запровадила Адміністрація Президента України. Ініціатива мала успіх: вже протягом першого року існування системи 2 млн. громадян поставили свої підписи під тією чи іншою петицією. Для розгляду петиції Адміністрацією Президента потрібно 25 тис. підписів протягом 3 місяців. Згодом сторінки для подання електронних петицій відкрили й інші установи. Нині електронні петиції запроваджені на всіх рівнях влади.

На місцевому рівні ефективно функціонує Єдина система місцевих петицій e-dem.in.ua, яка використовується у понад 140 громадах. У системі запроваджена ідентифікація користувачів через Bank ID або мобільний телефон. Діють сервіси електронних петицій на сайтах місцевих рад. Зокрема, успішно зарекомендував себе портал електронних петицій Київської міської ради. Для розгляду петиції на порталі необхідно 10 тис. підписів, зібраних протягом 90 днів.

Громадські бюджети участі. Завдяки бюджетам участі громадяни можуть визначати, на які потреби спрямовувати бюджетні кошти. Частина міського бюджету спрямовується на запропоновані громадянами проекти, які обираються шляхом електронного

голосування. Бюджети участі діють у Києві та багатьох обласних центрах.

Електронні декларації були запроваджені в Україні за підтримки Європейського Союзу у 2016 році. Високопосадовці мають щорічно декларувати в електронному вигляді наявні фінанси та майно. Подані декларації доступні он-лайн на сайті <https://declarations.com.ua/>. Для заповнення декларацій використовуються цифрові підписи, що надаються Міністерством юстиції України. Таким чином, система електронних декларацій забезпечує нагляд громадськості за статками державних службовців та політиків.

Однією з найбільш ефективних українських реформ 2010-х років стало впровадження системи контролю державних закупівель ProZorro. Вона прийшла на зміну паперовим тендерам та дозволила зекономити значні обсяги державних коштів. Система ProZorro отримала міжнародне визнання, посівши перше місце у міжнародному конкурсі систем державних закупівель, а з 2017 року система електронних закупівель, заснована на досвіді ProZorro впроваджується у Молдові.

Портали відкритих даних покликані спростити громадянам доступ до публічної інформації. Специфіка відкритих даних полягає у використанні спеціальних форматів, придатних для машинної обробки. Адже йдеться про опрацювання великих масивів інформації, що займатиме значний обсяг часу при використанні людської праці. Тому для роботи з відкритими даними використовується спеціальне програмне забезпечення, а в перспективі опрацювання масивів відкритих даних здійснюватиметься за допомогою штучного інтелекту.

Україна вже має власні напрацювання у сфері відкритих даних. Передусім це сервіс для роботи з відкритими даними OpenDataBot. Іншим інноваційним досягненням стало відкриття у 2015 році Єдиного державного веб-порталу відкритих даних, що створює можливість роботи з відкритими даними органів влади.

Особливістю розвитку електронної демократії в Україні стала активна діяльність громадських діячів у соціальній мережі Facebook, та в інших соціальних мережах. Українська фейсбук-спільнота виявила неабияку громадянську активність, зігравши помітну роль у подіях Євромайдану 2013-2014 рр., та на сьогоднішній день в період військового стану у країні. Фейсбук, Телеграм, YouTube стали місцем для суспільно-політичних дискусій та вироблення громадської думки.

Перспективними напрямками для подальшого розвитку е-демократії в Україні є впровадження електронного цифрового підпису та переведення в онлайн головного компоненту демократії – виборів

– шляхом запровадження електронного голосування. Так, 1 грудня 2021 року, виступаючи із щорічним посланням до Верховної Ради, Президент України В. Зеленський заявив про плани із запуску системи е-голосування на майбутніх виборах. «У планах запустити нові, дуже важливі функції. Е-перепис, який згодом призведе до е-голосування», - зазначив В. Зеленський. Раніше у вересні 2021 року президент заявив про домовленості із корпорацією Microsoft до розробки системи електронного голосування в Україні.

Такі заяви відповідають передвиборчій програмі В. Зеленського, в якій одним із кроків вказано: «Громадяни України отримують можливість долучитися до прийняття важливих рішень влади через мережу Інтернет, зокрема і до голосування на виборах і референдумах».

У березні 2020 року у Міністерстві цифрової трансформації України заявили, що у відомстві працюють над запровадженням електронного голосування на виборах в Україні [12].

Отже, зрозумілі, прозорі та доступні для всіх інструменти електронної участі, саме такі цифрові стандарти у сфері е-демократії встановило Мінцифри для того, щоб спрощувати життя українців. Розвиток інструментів е-участі та залучення суспільства до ухвалення рішень — це не лише показники успішної демократії, як зауважує Мінцифри, а й необхідність для ефективної розбудови спільнот та запорука їх зростання. Україна рухається в напрямку активної електронної участі. Про це свідчить рейтинг е-участі ООН, у якому торік було покращено результати на 29 позицій. Крім цього у 2022 році Мінцифри запустило єдину національну платформу взаємодії органів виконавчої влади з громадянами та інститутами громадянського суспільства ВзаємоДія, що є провідником у світ е-демократії в Україні. Створення ВзаємоДії є пріоритетом для Уряду. Майданчик розроблений за міжнародними стандартами у сфері е-демократії та втілює головні цінності партнерства: доступ до публічної інформації, участь громадськості та підзвітність.

Платформа розширює можливості участі в політиці вразливих категорій громадян, які нині мають менше змоги впливати на публічні рішення. Більше того, користувачі зможуть отримувати якісний зворотний зв'язок з кожного окремого інструмента. Команда Мінцифри не лише збирає в єдиному «вікні» всі ці елементи, а й аналізує недосконалості, щоб надалі кожен канал комунікації став ще ефективнішим [13].

Висновки. Е-демократія не може вважатися панацеєю від усіх проблем демократії або суспільних комунікацій, але вона, безсумнівно, сприяє розвитку двох, на сучасному етапі нероздільних істо-

ричних проєктів – демократії та Інтернету. Отже, е-демократія повинна посісти гідне місце та увійти до порядку денного радикальних політичних реформ та стати складовою державного управління, особливо на етапі сьогодення в умовах військового стану.

ЛІТЕРАТУРА

1. Recommendation CM/Rec(2009)1 of the Committee of Ministers to member states on electronic democracy (e-democracy) (Adopted by the Committee of Ministers on 18 February 2009 at the 1049th meeting of the Ministers' Deputies). URL: http://www.coe.int/t/dgap/democracy/Activities/GGIS/CAHDE/Default_en.asp.
2. Explanatory memorandum to Recommendation CM/Rec(2009)1 of the Committee of Ministers to member states on e-democracy. URL: http://www.coe.int/t/dgap/democracy/Activities/GGIS/CAHDE/Default_en.asp
3. Glossary of technical terms in the field of electronic democracy. CAHDE (2009) 6 bilingual/bilingue. Strasbourg, 2009. URL: https://www.coe.int/t/dgap/democracy/Source/EDemocracy/CAHDE_IV/PDF_CAHDE%20Glossary%2026%20Jan%2009.pdf.
4. Коулман С. Майбутнє інтернету та демократії: подалі від метафор і ближче до політики. Електронна демократія: сподівання та проблеми. Київ, 2009. С. 147–148.
5. Армстронг Ч. Зростаюча демократія. Відкрите урядування: колективна робота, прозорість і дієва. Київ, 2011. С. 227
6. Електронне урядування та електронна демократія: навч. посіб.: у 15 ч. / за заг. ред. А. І. Семенченка, В. М. Дрешпака. Київ, 2017. Частина 3: Грицяк Н. В., Семенченко А. І., Жилиєв І. Б. Електронна демократія: основи та стратегії реалізації. Київ: ФОП Москаленко О. М., 2017. 84 с.
7. Електронна демократія. Біла книга державної політики / за ред. С. Панцира. Київ, 2015. 43 с. URL: <http://dialog.lviv.ua/wp-content/uploads/2016/02/Elektronna-demokratiya.pdf>.
8. Стратегія сталого розвитку «Україна -2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Тех>.
9. Державне агентство з питань електронного урядування розпочинає кампанію «Тримай пораду від сусіда». URL: <https://www.ukc.gov.ua/en/derzhavne-agentstvo-z-pytan-elektronnoho-uryaduvannya-rozpochynaye-kampaniyu-trymaj-poradu-vid-susida/>.
10. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні : Розпорядження КМУ від 20.09.2017 р. No 649-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-p>.
11. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку електронного урядування в Україні : Розпорядження КМУ від 22.08.2018 р. No 617-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/617-2018-p>.
12. Запровадження електронного голосування в Україні: головні ризики на думку КВУ. 18.01.2022. URL: <https://prg.org.ua/news/zaprovadzhennia-elektronnoho-holosuvannia-v-ukraini-holovni-ryzyky-na-dumku-kvu/>.
13. Мінцифри робить інструменти електронної демократії доступними для всіх. Режим доступу: URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mincifri-robot-instrumenti-elektronnoyi-demokratiyi-dostupnimi-dlya-vsikh/>.

REFERENCES

1. Recommendation CM/Rec(2009)1 of the Committee of Ministers to member states on electronic democracy (e-democracy) (Adopted by the Committee of Ministers on 18 February 2009 at the 1049th meeting of the Ministers' Deputies). Retrived from: http://www.coe.int/t/dgap/democracy/Activities/GGIS/CAHDE/Default_en.asp [in English].
2. Explanatory memorandum to Recommendation CM/Rec(2009)1 of the Committee of Ministers to member states on e-democracy. Retrived from: http://www.coe.int/t/dgap/democracy/Activities/GGIS/CAHDE/Default_en.asp [in English].
3. Glossary of technical terms in the field of electronic democracy. CAHDE (2009) 6 bilingual/bilingue. (2009). Strasbourg. Retrived from: https://www.coe.int/t/dgap/democracy/Source/EDemocracy/CAHDE_IV/PDF_CAHDE%20Glossary%2026%20Jan%2009.pdf [in English].
4. Koulman, S. (2009). The future of the Internet and Democracy: away from metaphors and closer to politics. Electronic democracy: hopes and problems. Kyiv, 147–148 [in Ukrainian].
5. Armstrong, Ch. (2011). Growing democracy. Open Government: collective work, transparency and effective. Kyiv [in Ukrainian].

6. Semenchenka A. I., Dreshpaka V. M. (Eds.). (2017). *Electronic Governance and Electronic Democracy (Parts 1–15)*. Kyiv. Part 3: Hrytsiak N. V., Semenchenko A. I., Zhyliayev I. B. *Electronic democracy: basics and strategies of implementation* (2017). Kyiv: FOP Moskalenko O. M. [in Ukrainian].
7. *Electronic democracy. White Book of State Policy*. S. Pansyrya (Ed.) (2015). Kyiv. Retrieved from: <http://dialog.lviv.ua/wp-content/uploads/2016/02/Elektronna-demokratiya.pdf> [in Ukrainian].
8. Decree of the President of Ukraine on Protection of Sustainable Development «Ukraine-2020», No. 5/2015 (2015, January 12). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text> [in Ukrainian].
9. The State Electronic Governance Agency is launching a campaign «Keep advice from a neighbor». Retrieved from: <https://www.ukc.gov.ua/en/derzhavne-agentstvo-z-pytan-elektronnogo-uryaduvannya-rozpochynaye-kampaniyu-trymaj-poradu-vid-susida/> [in Ukrainian].
10. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine on Approval of the Concept of Electronic Governance Development in Ukraine, No 649-r (2017, September 20). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-r> [in Ukrainian].
11. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine on Approval of the plan of measures for the implementation of the Concept of Development of Electronic Governance in Ukraine, No 617-r (2018, August 22). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/617-2018-r> [in Ukrainian].
12. Introduction of electronic voting in Ukraine: the main risks according to the Committee of Voters of Ukraine (2022, January 18). Retrieved from: <https://rpr.org.ua/news/zaprovadzhennia-elektronnogo-holosuvannia-v-ukraini-holovni-ryzky-na-dumku-kvu/> [in Ukrainian].
13. The Ministry of Digital Affairs makes the tools of electronic democracy available to everyone. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/news/mincifri-robot-instrumenti-elektronnoyi-demokratiyi-dostupnimi-dlya-vsih/> [in Ukrainian].

KHAUSTOVA MARYNA

PhD in Law, Senior Researcher of the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of NALS of Ukraine

THE IMPACT OF E-DEMOCRACY ON SOCIAL DEVELOPMENT IN UKRAINE: THEORETICAL AND PRACTICAL APPROACH

Problem setting. The article reveals the peculiarities of the introduction of e-democracy in Ukraine, highlights the main tools of activity and gives the best practices of functioning. The perception and readiness of the society for the transition to the e-platform is shown. To achieve the goal set in the work, such general theoretical research methods as analysis, synthesis, induction, deduction, comparison were used to determine the content and components of the concepts of “e-democracy” and “e-governance”; a systematic approach to generalize the main methodological approaches to the formation and essence of electronic democracy; methods of positive and normative analysis to develop recommendations for improving the e-democracy transformation model. And special (systematization, abstraction, decomposition) methods of scientific knowledge, with the help of which the article examines the theoretical foundations of the digital economy and carries out a critical comprehensive analysis and systematization of scientific and practical approaches to the interpretation of the essence of the principles and goals of e-democracy.

Analysis of recent researches and publications. Problems of democracy and involvement of the public in policy-making by means of information and communication technologies were studied by C. Armstrong, Y. Harlan, S. Coleman, D. Lathrop, D. Robinson, L. Ruma, E. Felten, S. Schacht, D. Shuler and others. However, the first attempts to bring politics online were made by engineer-enthusiasts at the request of the authorities in order to invent an alternative to the outdated routine practice. Such experimental projects as “E-Politics” in Minnesota (1994) and “Online Democracy for Citizens” in Great Britain (1996) were the first to build social networks and create discussion forums. Some local authorities in the Scandinavian countries, Canada, and Great Britain promoted and supported e-democracy projects, but most of them lacked legal regulation and resource provision.

Target of the research. The article analyzes the concept of e-democracy, e-government. The international experience and developments in the field of e-democracy are determined in order to identify positive legal developments in the field of e-democracy. The actions of the Ukrainian government and parliament in the field of promoting e-democracy in Ukraine are analyzed. The activities that need to be regulated by the Ukrainian government for the further implementation of e-democracy are identified.

Article's main body. The purpose of the article is to systematize the concepts of e-democracy and e-government, to analyze international experience in the field of e-democracy in order to introduce into the domestic legal system positive legal experience in the field of regulating democratic processes, for the further development of new legal norms in the field of e-democracy and e-government, taking into account the need to form a new holistic worldview among its citizens based on global trends in the development of law, the science of public administration, etc.

It was concluded that e-democracy should occupy a worthy place and enter the agenda of radical political reforms and become a component of public administration, especially at the current stage in the conditions of martial law.

The study of the problem of e-democracy and e-governance, and the implementation of these institutions in Ukraine, is based on the approaches available in the Council of Europe regarding the essence, structure, features of e-democracy and its implementation.

Conclusions and prospects for the development. E-democracy cannot be considered a panacea for all problems of democracy or public communications, but it undoubtedly contributes to the development of two, at the present stage, inseparable historical projects - democracy and the Internet. Therefore, e-democracy should occupy a worthy place and enter the agenda of radical political reforms and become a component of public administration, especially at the current stage in the conditions of martial law.

Keywords: e-democracy, information society, strategy, governance, civil society.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Хаустова М. Г. Вплив Е-демократії на суспільний розвиток в Україні: теоретико-практичний підхід. *Право та інновації*. 2022. № 3 (39). С. 7–16.